

KOSSUTH ÉS A KISEBBSÉGI AUTONÓMIA ESZMÉJE

CSORBA BÉLA

*... polgári értelemben mi más a szabadság,
mint önkormányzat? ... Aki szabadságot mond
önkormányzat nélkül, annyi, mintha szabadságot
mondana szabadság nélkül.*

Kossuth Lajos, 1883

A szerb történetírásban Kossuth Lajost nemegyszer mint nagymagyar sovinisztát, a nemzetiségi jogok könyörtelen lábbal tipróját szokás bemutatni, míg mi, magyarok hajlamosak vagyunk személyében a feddhetetlen forradalmárt, a magyar és az általános emberi szabadságjogok nemzetközileg elismert harcosát látni. Az igazság persze ezúttal sem középen van: kétségtelen tény ugyan, hogy Kossuth korántsem volt hibátlan és tévedhetetlen – ennek ellenére, teljesen jogosan, máig egyik legnépszerűbb alakja a magyar népi emlékezetnek és úgy általában a nemzeti mitológiának – ugyanakkor Kossuthot nagymagyar sovinizmussal vádolni teljes történelmi képtelenség annak ellenére, hogy kétségtelenül kemény rendszabályokat sürgetett a szerbek és románok azon „képviselőivel” szemben, akik a hadviselést összetévesztették a mérsárlással és a szabad rablással. Nem igaz a fentebbi vád a reformkori liberális ellenzékire, de 1848/49 forradalmának államférfijára sem, s még kevésbé igaz a kútahtyai alkotmánytervezetet, majd pedig tíz évvel később a dunai konföderáció elképzelését papírra vető emigráns politikusra.

Ahhoz, hogy megértsük politikai fejlődésvonalát, mindenekelőtt azt kell belátnunk, hogy Kossuth korának, a XIX. századnak „normális” gyermeke volt. A századnak – s mindenekelőtt a század első felének – két vezéreszméje, a liberalizmus és a nacionalizmus egyaránt megérintette, mint annyi mindenkit Párizstól Moszkváig. E két eszme frigyének elsőszülöttje az európai praxisban

nem más volt, mint az egységes politikai nemzet s ikertestvére, a monolitikus nemzetállam. A XIX. századi európai nemzeti emancipáció ezekre az alapelvekre épült, s gyakorlatilag mindenütt annak jegyében tűzte ki céljait, hogy a nemzetnek – az összes nemzetnek – joga van az önálló, szuverén állami létre, a nemzeti szabadságért folytatott küzdelem tehát az általános emberi szabadságtörökvések szerves része. Az egységes nemzetállam eszméje azonban tartalmazott (és tartalmaz) egy belső, a lényegéből fakadó paradoxont, amit a francia mintára megkonstruált politikai nemzet fogalma lett volna hivatott feloldani – sikertelenül. Ez pedig az az illúzió, hogy egy adott nemzetállamon belül élő valamennyi polgár – függetlenül származásától, nyelvétől, nemzetiségi hovatartozásától – egyazon politikai nemzethez tartozik. Míg ez az elképzelés Nyugat-Európában több-kevesebb ellentmondással ugyan, de megvalósítható volt – hiszen a kisebbségek asszimilációja, különösen Franciaországban, lényegében már az abszolút monarchia idején elérte azt a fokot, hogy önálló nemzeti emancipációjuk politikai követelményrendszerének megfogalmazásától nem kellett tartani –, az „Elbától keletre” élő nemzetek számára új szenvedéseket, s lényegében új politikai és történelmi traumákat okozott, s azok orvoslására a XX. század sem volt képes. Nem is lehetett, hiszen az első, majd a második világháborút lezáró békeszerződések valójában ugyanazon rossz elven alapultak – a francia mintára felfogott egységes politikai nemzet és egységes nemzetállam fogalmán –, amely 1848/49-ben egyszer már végzetesen szembefordította egymással a Kárpát-medence népeit. Tegyük hozzá, hogy szinte elkerülhetetlenül. És itt igazat kell adnom Kosáry Domokosnak, aki visszafogottan így fogalmazta meg a gyakran hallható „ki volt a hibás” kérdésre adható választ: „Túl könnyű – az egyik oldalon – a nemzeti mozgalmakat sommásan elítélni azzal, hogy az ellenforradalmat támogatták. Részint ugyanis bele is szorultak e politikába. Meg aztán e nemzetek léteztek ettől az adott politikától függetlenül utóbb is. De túl könnyű a magyarokat is elítélni – a másik oldalon – azzal, hogy nem adták meg 1848-ban amit kellett volna, holott jobb politikával megnyerhették volna a nemzetiségeket és talán a szabadságharcot is. A valóságban ugyanis a problémák, az ellentétek és azok társadalmi-politikai meghatározói jóval bonyolultabbak és nehezebbek voltak, semhogy ily egyszerű, kézenfekvő megoldást ígérjenek.”¹ Ugyanakkor azt gondolom, hogy nem tartható fenn az a – főleg magyarok körében ápolat vélekedés sem, miszerint 1848 végzete nem más, mint, hogy a magyarok és a nemzetiségek félreértették egymást. Szó sincs félreértésről, s ezt a tényt az erdélyi Bíró Béla román–magyar viszonylatban egyértelműen bebizonyította.² Szerb–magyar politikai kapcsolatokat érintő történettudományi munkák ismeretében lényegében ugyanerre a következtetésre juthatunk. A szemben álló felek tökéletesen értették egymás politikai céljait (azokat is, amelyeknek egyik

vagy másik fél, de mindenekelőtt a szerb nyíltan nem, legfeljebb burkoltan adott kifejezést). Az egyet nem értés nem a félreértésekből, hanem a politikai és nemzeti egzisztenciális félelmen alapuló kölcsönös bizalmatlanságból és érdekkellentétekből következett. A magyarországi szerbek mindenekelőtt attól féltek, hogy a reformfolyamatokkal, majd az 1848. évi tavaszi politikai változásokkal kezdetét vevő polgárosodás – mely ugyan állampolgári értelemben, s az egyéni jogok síkján őket is felemelte – hosszú távon vesztükre van, hiszen nemzeti identitásuk tartós fennmaradását veszélyezteti. Igaz ugyan, hogy teljesen légből kapott Slavko Gavrilović újvidéki történész azon állítása, miszerint „a rendi Magyarországon hatalmas méreteket öltött a szisztematikus és törvényerőre emelt elmagyarosítás”, s az sem felel meg a valóságnak – noha a korabeli szerb propaganda ezt terjesztette, azzal a céllal, hogy minél jobban a magyarok ellen hergelje a délvidéki szerbeket –, miszerint a pravoszláv templomokban be kívánták volna vezetni a magyar nyelvet.³ Ezzel szemben notórius történelmi tény, hogy éppen a rendi Magyarország biztosította gazdasági, kereskedelmi felemelkedés, a szerbeknek nyújtott privilégiumok s a hosszú ideig lényegében háborítatlanul működő pravoszláv egyházi autonómia és a viszonylag fejlett önálló iskoláztatás (Tököly Száva Pesten 1838-ban alapítja meg a szerb fiatalok nevelőintézetét) tette lehetővé a magyarországi szerbek fennmaradását, gyarapodását és modern nemzeti kultúrájuk megszületését. (Azon ugyanis mégiscsak el kéne gondolkodni, mielőtt a rendi Magyarország állítólagos szerbellenességére hivatkozik valaki, hogy például a Matica srpska miért éppen Pest-Budán jött létre és működött, s nem Belgrádban vagy Kragujevacon.) Ugyanakkor viszont tagadhatatlan, hogy a XIX. század negyvenes éveitől kezdődően, különösen az 1843/44-es nemesi országgyűlést követően felerősödtek a nemzeti nyelvi türelmetlenség és a magyarosítás hangjai. A hivatalos nyelv ügyének kérdése mindenekelőtt a magyar–horvát viszonyt rontotta meg, de kihatott a délvidéki szerbek hangulatára is, miként az 1844:II. törvénycikkely is, amely a törvényhatóságok, a törvényszékek és a helytartótanács magyarnyelvűsítése mellett az oktatás teljes vertikumában a magyar nyelvet kívánta volna hivatalossá tenni, noha az elképzelést valójában az ország egész területén sohasem sikerült átültetni a gyakorlatba. Kossuth becsületére váljon, hogy a liberálisok vezéréként már a forradalom előtt szembehelyezkedett a közoktatási nyelv teljes elmagyarosításának gondolatával, s elegendőnek tartotta azt a célt kitűzni, hogy a magyar nyelvet tantárgyként mindenütt oktassák. Ennek jegyében 1848-ban azután Eötvös József olyan törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, amely az elemi iskolai oktatás nyelvének meghatározását községi hatáskörbe utalta, biztosítva ezzel a nemzetiségek olyan fokú jogérvényesítését, amely mai szemmel nézve bizonyára kevés, de az akkori Európában mindenképpen élen járt demokratizmusával.

Ezt akkor is hangsúlyoznunk kell, ha tudjuk, hogy az eötvösi elvek csak a kiegészítés után válhattak valóra, hiszen 1848 nyarán Magyarország nemzetiségi területein már elkeseredett harcok dúltak, s a szemben álló felek kisebb gondja is nagyobb volt a népoktatásnál. A hivatalossá vált magyar nyelv hegemoniájától való irracionális méreteket öltő félelem azonban nem a közoktatási törvénymódosítások, hanem a magyarul vezetett anyakönyvek miatt kulminált, mégpedig 1848 májusában. (Kivételt talán csak a kikindai zavargás képez, ahol ennél sokkal súlyosabban estek a latba az elavult és kirívóan egyenlőtlen birtokviszonyok.) Mai szemmel nézve aligha lehet kétséges, hogy a magyar nyelvű anyakönyvek iránti népharagot agitátorok szították, erre vall egyébként a zavargások mondhatni egységes forgatókönyve Szenttamástól Elemérig, Kulpintól Becskerekig, melynek első jelenete mindenütt a magyar nyelvű anyakönyvek szétszaggatásával és elégetésével vette kezdetét.⁴ Mindazonáltal azt sem vitathatjuk – ha eltekintünk a hiszterizált tömeg nemegyszer terrorisztikus magatartásától –, hogy a nemzeti nyelven történő anyakönyvezés jogának fenntartása alapvető kisebbségi, nemzetiségi, népcsoportni követelmény – kivéve akkor, ha a nemzetet kizárólag csak egységes „politikai natio”-ként vagyunk hajlandók értelmezni, mint tették ezt Kossuthék (de egyébként a szerbek is) 1848-ban, s mint teszik ezt napjaink legtöbb európai államában, de mindenekelőtt Kelet-Európa új demokráciáinak többségében. Azt is látnunk kell azonban, hogy a szerb–magyar kapcsolatokban a viszály igazi almája mégsem ez volt, hiszen az egységes politikai nemzet doktrínájának érvényesítését egy kompromisszum anyakönyvezési ügyben, s általában nyelvhasználati ügyekben aligha veszélyeztette volna. Ezt a kompromisszumot egyébként Kossuth 1849-ben fel is kínálta a szerbeknek: „2. A szerb nyelvnek szabad használata nemcsak a magánéletben, hanem iskoláikban, egyházaikban és amely községben többséget képeznek, a községi adminisztrációban is . . . 4. Vallási és egyházi ügyeiket minden felekezetek a kormány felügyelete mellett szabadon adminisztrálják; a görög nem egyesültek (értsd: a pravoszlávok – Cs. B. megjegyzése) képviseleti alapon szinódusokat tartanak; papjaik egyházi ügyeiket, matrikuláikat a magok nyelvén viszik; a népiskolákban a tanítás a nép nyelvén történik; papjaik és iskoláik a státusnak (államnak – Cs. B. megjegyzése) szintazon segedelmében részesülnek, mint akármely más nyelvű honpolgárok.”⁵

Míg a magyarországi szerbek (és a románok, szlovákok) magatartása valószínűleg a Magyarország modernizációjától és polgárosodásától, az ezzel a XIX. század logikája szerint együtt járó politikai nemzet homogenizáló törekvéseitől és az általa felgyorsuló asszimilációtól való görcsös félelemben gyökerezett, a magyar politikai elitnek más aggodalmai voltak, szoros összefüggésben a történelmi Magyarország etnikai tarkaságával és kedvezőtlen arányaival. Ma-

gyarországon (még Horvátország nélkül is!) 1840-ben a 4 millió 338 ezer magyar mindössze az összlakosság 43,63 százalékát alkotta. Széchenyi, mert aggasztónak ítélte meg a magyar etnikum helyzetét Szent István országában, noha egyébként minden tekintetben a modernizáció és a reformok híve volt, félt a liberális demokráciától s az azzal együtt járó népképviselési elvtől, mert úgy vélte, hogy ez a törvényhozásban előbb-utóbb a magyarországi nemzetiségek felülkerekedéséhez vezetne. (A kiegyezést követő évtizedek egyébként nem őt igazolták, hanem paradox módon a nemzetiségi félelmeket: a századfordulóra a magyarság többségbe került Magyarországon, nem utolsósorban a kisebbségek egy részének asszimilációja által. A Trianonban bekövetkezett országfelosztás azonban, noha átvitt értelemben s utólag, mégiscsak igazolta veszélyérzetét.) Félelmeinek a XIX. század negyvenes éveiben így adott hangot: „Mi magyarok, ha nemzetiségi fennmaradásunkért aggódunk, s nyelvünk és sajátosságaink kifejtésében előhaladni törekedünk, egyenesen csak elolvasztásunk, megsemmisítettetésünk ellen védelmezzük magunkat. Magyarország egyéb nemzetiségei ellenben, ha nyelveiket terjesztik honunkban, nem semmisülnék meg, mert nekik valóságos hazájuk künn van, s akképp fennmaradásuk záloga bizonyos; ők nem védelmezik létüket, de minket magyarokat igyekeznek kiszorítani, legszívtelenebbül, legirgalmatlanabbul, elpusztult sajátunkban, eltörlött létünkben osztozandók.”⁶ Vele szemben a politikai elit Kossuth vezette liberális szárnya nem a polgárosodás politikai vonatkozásaiban látta a magyarságra leselkedő veszélyt, noha bizonyonnyal osztozott Széchenyi diagnózisában: ellenkezőleg, éppenséggel a politikai nemzet megteremtésétől várta a megoldást, s ez volt az a kérdés, ahol szükségszerűen össze kellett ütköznie a nemzetiségekkel, így a szerbekkel is. A konfliktust nemcsak az gerjesztette, hogy Kossuthék félték a nemzetiségek feltételezett elszakadási szándékaitól, de az is, hogy az egységes politikai nemzetről és nemzetállamról alkotott felfogásukkal nem volt összhangban a nemzetiségi autonómia semmilyen formája. Sem a régi, lényegében feudális jellegű privilégiumok rendszere, sem pedig a polgári nacionalizmus szellemében megfogalmazott új törekvések. Hogy mennyire nem értette Kossuth a nemzetiségi önkormányzat követelésének lényegét, arra jól rávilágít egy Bíró Béla által idézett erdélyi vonatkozású példa. Bálcescu, az erdélyi román felkelők liberális, baloldali szárnyához tartozó politikus 1849 májusában Debrecenben találkozik Kossuthal, s eladja az erdélyi románok ügyének megoldására vonatkozó elképzelését, ám azt a kormányzó értetlenkedve fogadja, mint kiviláglik a román vezető ama leveléből, amit Ion Ghicának küldött tárgyalásai idején. Tanulságos idézni, hogy megértsük a XIX. századi (sőt, sőt! nemegyszer XX. és XXI. századi) liberális közfelfogást autonómiaügyben: „Érteném – mondta Kossuth Iancuékra utalva –, ha nemzeti függetlenségükért keltek volna fel, s azért,

hogy a román fejedelemségekkel egyesüljenek. Ez legalább olyan eszme volna, melyet értenék, ha nem is helyeslek, mert nekem nem szabad beleegyeznem az állam feldarabolásába.”⁷

Teljesen összecseng ezzel annak az utasításnak a tartalma, amit Kossuth Lajos ugyanezekben a napokban, 1849. május 21-én küldött Debrecenből az akkor Csúrogon állomásozó Perczel Mór vezérőrnagynak a szerbekkel való megegyezés feltételeiről. Kossuth részletesen kifejti politikai alapelveit. Egyfelől elutasítja a régi privilégiumokon alapuló autonómiát – amely lényegében egyfajta személyiségi (perszonális) elven alapult, s nem kötődött semminemű területi elhatárolódáshoz – amikor leszögezi: „Hatóságot és polgári gyakorlatot nem nyelv és népiség, hanem közjog, közös törvény és bizonyos territorialitás szerint lehet csak adni és gyakorolni. (. . .) Így például, ha azt mondják, hogy a szerbeknek Magyarországon vajdájuk legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselőjét képviselje, ez olyan nevetséges abszurdum, melyet ember életbe léptetni nem képes; mert ezen elv szerint például egy pesti háznak lakosai, mint magyarok, tótok, németek, szerbek, oláhok, rácok stb. aszerint volnának különböző hatóságoknak alávetve.” A gondolatmenet számunkra különösen ismerős: az elmúlt évtized kisebbségi autonómiájáért folytatott küzdelmei során gyakran találkozhattunk ezzel az észjárással, s nemcsak elvakult szerb nacionalisták, de sima modorú liberálisok szájából is. Mert mit is mond ez a logika? Azt, hogy a személyi elven alapuló kisebbségi autonómia abszurdum. Miért? Csak. Mert nem egyeztethető össze az egységes politikai nemzet liberális dogmájával. Kossuth azonban tovább megy, s kifejti, hogy „nacionalitás szerint bizonyos kivételes hatóság” – ma úgy mondják, speciális státus – is csak akkor jöhet számításba, ha „azon nacionalitásnak kiszabott territórium van”. „Horvátországnak lehet bánja, lehet tartományi gyűlése; mert horvátországi territórium van; de szerb vajdaság, szerb provinciális gyűlés nem lehet, mert Magyarországon Szerbia nincs, hanem vannak az egy és oszthatatlan ország földén vegyesen elszórt szerb nyelvű lakosok, kik azt kívánhatják, hogy reájuk nézve is az országnak minden joga, törvénye, szabadsága közös legyen; de mert külön tartományuk nincs – azt nem kívánhatják, hogy az ország az ő nemzetiségük kedvéért földaraboltassék, és számukra külön tartomány állíttassék, mely aztán legfeljebb olyan viszonyban álljon a magyar kormánnyal, mint Szerbia áll Konstantinápolyhoz.”⁸ Mintha csak mai és tegnapi szerbiai politikusokat hallanánk a szandzsáki bosnyák vagy a vajdasági magyar autonómiáról: kisebbségi területi autonómiát csak az kaphat, akinek önálló területe van, de minthogy nincs, és mi sem adunk, ezért aztán nem is kaphatnak. *Circulus vitiosus*. Az elvek és a logika szabályai szerint mindenképpen. Ha viszont a konkrét történelmi szövegkörnyezetet is figyelembe vesszük, Kossuth mentségére három dolgot mindenképpen le kell

szögezni. Az egyik, hogy a nemzetiségi autonómiák elutasításában nem holmi sajátosan magyar sovíniszta szűkkeblűség vezette, hanem az általános európai trend, amely Kossuth óta az elmúlt másfél száz esztendő során kozmetikai műtéteken esett át ugyan, de lényegét tekintve alig módosult. Ez persze nem jó, de tény. A másik, hogy Kossuth – teljesen indokoltan – nem lehetett meggyőződve a vajdasági szerb mozgalom jóhiszeműségéről, elsősorban a Belgrádból szított és katonailag is támogatott népmozgalom miatt, mely a vártnál is elképesztőbb kegyetlenségeket (s igen szigorú megtorlást) eredményezett a Délvidéken, de azért sem, mert a horvát „három egyesült királyság”-gal való vajdasági szerb kokettálás eléggé egyértelműen jelezte, hogy a háttérben elszakadási törekvések húzódnak meg, amit, ma már tudjuk, a Garašanin-féle szerb külpolitika a Načertanije nemzetegyesítő programja jegyében buzgón támogatott. Ezt persze az akkori belgrádi politikának legalábbis történelmietlen volna felróni, hiszen ugyanarra törekedtek, mint Európa valamennyi nemzeti mozgalma: nemzetársaik egyesítésére egyetlen nemzetállamban. (A paradox ebben az, hogy mások kiirtása – ultrasovíniszta, újabban fasiszta változat – vagy asszimilálása – liberális változat – nélkül kudarcra van ítélve.) A harmadik, hogy a karlócai gyűlés a szerb vajdaság területi igényének meghatározásakor túlságosan is nagy étvágyról tett tanúbizonyságot, oly mértékben kikerekítve leendő határait, hogy abban a szerb népelem eltörpült a magyarokhoz, németekhez, románokhoz képest: 688 ezer szerb lakos, vagyis az össznépeség alig több, mint egy negyede élvezett volna 1 millió 434 ezer nem szerb lakos rovására szerb területi autonómiát.⁹ (A forradalom leverése után létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság – a hivatalossá tett német nyelvel s az autonómia élén Ferenc József nagyvajdával – persze minden volt, csak nem szerb autonómia, éppen ezért legalábbis groteszk ebből levezetni a mai Vajdaság történelmi legitimitását. (Lehet, hogy ezt ismerték fel a Vajdaság új címerének készítői is, akik a regionális másságra való jog történelmi legitimitásának igazi alapját legalább jelképesen ott találták meg, ahol az valójában rejlik is, vagyis a Szent István királytól örökbe kapott magyar megyerendszerben.) Visszatérve az 1848-as szerb követelésekhez, elismerésük a politikai akarat hiányán kívül bizonyos elvi nehézségekbe is ütközött, arról nem is szólva, hogy a karlócai gyűlés lebonyolítása nélkülözte a törvényes legalitást, hiszen tömegével vettek rajta részt szerbiai hangadók és fizetett agitátorok. A történészek számára mindenképpen érdekes, de politológiai megközelítésből alapjában véve mindez másodrendű. Ami az elvi nehézségeket illeti, a szerbek egyszerre kísérelték meg történetjogi és természetjogi alapon megindokolni autonómiatörekvéseiket: történetjogi alapon I. Lipót császár privilégiumaira hivatkoztak, ez azonban csak bizonyos korlátok között állta meg a helyét, s valójában az egyházi és községi ügyek intézésére, a földesúri hatalom

alóli kiváltságra és municipiális jogok gyakorlására korlátozódott Magyarország törvényes keretei között. A népesedési jogból levezetett követelést viszont eleve kompromittálta a már jelzett tény, hogy a követelt területen a szerbség sem abszolút, sem relatív többséget nem alkotott. Persze mindkét alapon kínálkozott volna kompromisszum, ennek útját viszont sem a szerbek, sem Kossuth nem egyengették, hiszen céljaik – éppen az alapelvek nagyfokú hasonlósága folytán – szinte teljesen kizárták egymást. Ilyképpen az 1849. július 28-án Szegeden meghozott nemzetiségi törvény, melyre magyar oldalon előszeretettel szokás hivatkozni Kossuthék kompromisszumkészségét bizonyítandó, valójában nemcsak megkésett, de ha történetesen meg is valósul, gyorsan kiderült volna róla, hogy messze elmarad a nemzetiségi követelések optimumától, hiszen kizárólag az individuális jogok területére korlátozódik.

1848/49 mind a magyarok, mind a nemzetiségek számára kudarcra végződött. Innentől kezdve ki-ki nemzeti stratégiája átdolgozásával foglalkozott. Kossuthnak végig kellett gondolnia a nemzetek önrendelkezési jogának kérdését, hiszen akkor már évek óta hitte és vallotta, hogy az európai társadalomfejlődés természetes és megállíthatatlan folyamata a nemzeti emancipáció, az új, független nemzetállamok létrejötte, amit nemcsak elkerülhetetlennek, de szükségesnek is tartott. Ez viszont megkerülhetlenné tette a választ a kérdésre: mi legyen Magyarországgal, mi legyen a magyarországi nemzetiségekkel? Száműzetésében, a törökországi Kütahyában már 1851-ben papírra vetette alkotmánytervezetét *Javaslat Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására* címmel. Ebben nemcsak Magyarország és a szomszéd népek konföderációjára tett javaslatot, elképzelhetőnek tartva az ország föderalizálását, mégpedig nemcsak Horvátország és Erdély, de a Vajdaság összefüggő szerb területeinek vonatkozásában is. Később, könyve második kiadásából ezeket a részeket taktikai megfontolásokból törölte ugyan, ez azonban nem von le semmit annak a szellemi fordulatnak a tényéből, amit a bukott szabadságharc tapasztalatainak okulva hajtott végre. A kütahyai alkotmánytervezet még egy szempontból megelőzte korát, ez pedig a nemzetiségi kérdés személyi elvű megoldásának felvázolása, mellyel – és hadd idézzem most Jászi Oszkárt – „olyan programot dolgozott ki, amely lényegében megegyezett az osztrák szociáldemokrata párt fél évszázaddal későbbi elveivel”.¹⁰ A magyar bizottságnak 1860-ban benyújtott emlékiratában, mely két évvel később a *Dunai szövetség* című konföderációs tervezet szerves részeként látott napvilágot, nyolc pontban ismét részletesen kifejti a személyi elvű autonómiára vonatkozó elképzeléseit, melyek közül itt talán elegendő hármat felidézni: „e) az országok lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiségük érdekében nagy nemzeti egyletekké (consortii), szervezkedhetnek kényük-kedvük szerint s tarthatnak kisebb-nagyobb gyűléseket is időhöz

kötött értekezleteket vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, akit vajvodának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek;

f) templomaik és iskoláik felett intézkedni a nemzetiségi egyletekre bízhatják (. . .);

g) statútumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozólag.¹¹

Visszatérve az Alkotmánytervezetre, meg kell említeni, hogy külön kitér a Délvidék összetett etnikai viszonyaira, az olvasók, mindenekelőtt a szerbek figyelmébe ajánlva a személyi elvet. „Szembetűnő tehát, hogy itt, hol román, szerb, német, magyar, tót, bolgár, zsidó, cigány, ruthen, horvát s görög lakik vegyesen, a nemzetiségi igényeket csak oly alkotmányos szervezet által lehet kielégíteni, minőt fentebb javaslok, s mely az egyéni sérthetetlen jogok fejezete alatt biztosítja a szerbeknek nemzetiségük társas egységét, vajvodaválasztást, egyházuk független kormányzatát, főpapjuk szabad választását s annak tetszésük szerint patriarcha címmel felruházását, mint szinte biztosítja nyelvüknek a községi s megyei közigazgatás körében szabad használatát, sőt az országgyűlésen is azon nyelven szólhatást, s biztosít végre számukra minden tekintetben egyenlő jogot és szabadságot.”¹²

Kisebbségi vonatkozásban ahhoz képest, ami megvan a kütahyai alkotmánytervezetben, a dunai konföderációról 1862-ben írottak nem hoznak gyökeresen újat. Egy vonatkozásban azonban igen. Ez pedig az, hogy Kossuth a Duna menti kis népek egymásrataltsága mellett azt is felismerte, hogy a „fajtestvérekhez” való vonzódás a nemzetek és népcsoportok természetes lételeme, s ezt nem elfojtani, hanem kompromisszumokkal, kölcsönös engedményekkel egyensúlyban tartani kell. Kossuth ezzel a gondolattal is megelőzte korát, s elsőként ismerte fel a határokon átnyúló nemzeti, népcsoportok kapcsolatában rejlő energiákat, és azokat megpróbálta a Duna menti népek stabilitásának és szabadságának megőrzése érdekében mozgósítani. Legkevesebb rajta múlt, hogy nem sikerült.

Kossuthot nemcsak a magyarok és a nemzetiségek közötti kompromisszum tartósnak tűnő megoldási módjaként érdekelte az autonómia, amely lényegét tekintve nem más, mint a nemzeti(ségi) önrendelkezési jog önkorlátozása annak fejében, hogy a nemzetállam szuverenitása egy töredékét átruházza az önkormányzatra. Az önkormányzatot azonban fel lehet fogni úgy is, mint a polgári szabadság megvalósulásának egyik elengedhetetlen aspektusát. Mindenekelőtt a francia Benjamin Constant nevéhez fűzhető az a felismerés, hogy az állam egészséges működése érdekében a hatalom megosztását nemcsak horizontálisan kell végbevinni, mint azt Montesquieu javasolta a törvényhozás, a végrehajtás és a bíróság szférájának elválasztására, hanem vertikálisan is,

vagyis a központi hatalmat, az államot, ellensúlyozni kell helyi hatalmi centrumokkal, önkormányzatokkal. Constant megfigyelése volt az is, hogy ahonnan a központi hatalom visszavonul, ott szinte automatikusan életre kel az autonómia valamilyen csírája. Nem véletlenül írta Kossuth Nagyvárad polgármesterének az írásunk mottójaként is felhasználta axiomatikus sorokat, szabadság ugyanis valóban nincs önkormányzatiság nélkül.¹³ Ez az elv ekkor már Kossuth szemében egyként érvényes volt mind a községi, városi, megyei, intézményi és egyházi, mind pedig a nemzetiségi önkormányzásra nézve. Amíg eddig a felismerésig eljutott, hosszú utat kellett bejárnia, s keserves politikai tapasztalatokat kellett szereznie, s még azt az elégtételt sem kaphatta meg, hogy hosszú élete során legalább eszméi tartós visszhangra találjanak. Autonómiáról vallott máig korszerű elvei éppúgy süket fülekre találtak a kiegyezés utáni Magyarországon (mely kollektív kisebbségi jogokról hallani sem akart, ostobán a modernizáció kínálta asszimiláció sikerében bizakodott, ám kellő eréllyel ezt sem tudta képviselni) mint a szomszédos kisállamok, valamint a magyarországi nemzetiségek körében is. Ekkor már az ő politikai boszorkányművein fogalmazódott meg az egységes nemzetállamba tömörülés gondolata, csakhogy ellenkező, magyarellenes előjellel, az autonómia biztosításának halvány reménye nélkül. Az eredmény ismert. A rossz diagnózis nem hozott gyógyulást. A térség nemzetiségi problémáit sem a sovíniszta nemzeti elnyomás, sem az azt felváltani sokszor igencsak tétován igyekvő, széles körű egyéni jogokon alapuló liberális polgári állam nem oldotta meg, mert nem is arra találták ki, hogy megoldja. Ezt nemcsak Magyarország feltrancsírozásának példáján láthattuk, de a titói Jugoszlávia reánk szakadt romhalmazán is. Az autonómia tehát aktuális, s minthogy így van, Kossuth Lajos ismét izgalmas, korszerű szerzővé válhat, ha lesznek, akik képesek meghallani üzenetét.

JEGYZETEK

- ¹ Kosáry Domokos: A modern nemzet és az etnikumok. In: Glatz Ferenc szerk.: *Magyarok a Kárpát-medencében*, Budapest, 1989. 127–129.
- ² Bíró Béla: *Kossuth-paradoxon*, Kolozsvár, 2000. 8–27.
- ³ Gavrilović nézeteivel vitázik dr. Csehák Kálmán: *Vesztett szabadságharc, győztes forradalom*, Újvidék, 2000
- ⁴ Vö.: Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*, Pest, 1871
- ⁵ Kossuth Lajos: *Írások és beszédek 1848–1849-ből*, Budapest, 1994
- ⁶ Idézi Simon V. Péter: Széchenyi és a békés kiegyenlítőds. In: Glatz i. m. 135.
- ⁷ Idézi Bíró Béla i. m. 21.
- ⁸ Kossuth Lajos i. m. 429–434.
- ⁹ Horváth Mihály i. m. 157.

-
- ¹⁰ Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*, Budapest, 1983. 406.
- ¹¹ Kossuth Lajos: Dunai szövetség. In: Csorba Béla–Pál Tibor szerk.: *Árnyéka eltűnő nevemnek . . .* Források a Délvidék történetéhez 2., Budapest, 1998. 188–190.
- ¹² Javaslát Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. In.: Pajkossy Gábor szerk.: *Kossuth Lajos*, Budapest, 1998 (1999), 107–115.
- ¹³ Kossuth Lajos levele Sal Ferencnek, Nagyvárad polgármesterének és a város közönségének. In: Pajkossy Gábor i. m. 155–159.